

3. Єгорова Л. І. Стратегія антикризового проактивного управління підприємством: дис. канд. екон. наук : 08.06.01 [Текст] / Л. І. Єгорова; Донецький національний університет. — Донецьк, 2003. — 180 с.

4. Заславская Т.И. Социально механизм трансформации российского общества: структурно-деятельностная концепция. — М.: Дело, 2002. — 400 с.

5. Мойсєєнко І.П. Механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І.П. Мойсєєнко, О.О. Шолок // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21.2 — С. 141—146.

6. Осипов Ю.М. Основы теории хозяйственного механизма / Ю.М. Осипов. — М.: МГУ, 1994. — 368 с.

7. Пономарьов В.П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / В.П. Пономарьов; Східноукр. держ. ун-т. — Луганськ, 2000. — 27 с.

8. Пожуєва Т.О. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства [електронний ресурс] / Т.О. Пожуєва, О.В.Овчаренко // Економічний форум. — 2011. — №2. — режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/40.pdf

Стаття надійшла до редакції 12.06.2012 р.

УДК 331.25(477)

Сичова К.В.,

аспірант,

Донецький національний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «СТРАТЕГІЯ» І «МОДЕЛЬ» У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню понять «модель» і «стратегія пенсійного забезпечення». Наведено класифікацію типів пенсійних систем за різні ознаками. Охарактеризовано основні стратегії пенсійного забезпечення.

Статья посвящена теоретическому обоснованию понятий «модель» и «стратегия пенсионного обеспечения». Приведена классификация типов пенсионных систем по разным признакам. Охарактеризованы основные стратегии пенсионного обеспечения.

The article is devoted to theoretical substantiation of model concepts and strategy of pension maintenance. The classification of types of pension systems by different attributes is given. The basic strategy of pension maintenance are characterized.

Ключові слова. Модель, стратегія, тип пенсійної системи, пенсійне забезпечення, організаційна структура пенсійної системи.

Ключевые слова. Модель, стратегия, тип пенсионной системы, пенсионное обеспечение, организационная структура пенсионной системы.

Keywords. Model, strategy, type of pension system, pension maintenance, organizational structure of pension system.

Вступ. Пенсійне забезпечення — це форма соціального захисту населення, пов'язана з такого роду ризиками, як втрата працездатності, здоров'я чи годувальника. Історія розвитку цього інституту показала, що у своїй еволюції значення терміну «пенсія» доволі змінювалося разом зі зміною соціально-економічних відносин у країнах світу.

Першими пенсійними системами, запровадженими у Європі у XIX — початку XX ст., були солідарні пенсійні системи, які діяли у Німеччині, Англії, Франції, Швейцарії, Чехословаччині, Румунії, Чилі, Аргентині та Уругваї. Необхідною умовою для одержання права на пенсію була неспроможність особи до подальшого здійснення обов'язків унаслідок каліцтва або фізичної чи психічної непра-

цездатності. Пенсійне забезпечення у капіталістичних країнах Нового часу характеризувалося високим пенсійним віком, низьким розміром пенсій та іншими обмежувальними умовами, а також поступовим зближенням пенсійних систем розвинутих країн.

У Росії зародження системи пенсійного забезпечення почалося у XIII ст. У царській Росії, як і в інших країнах, пенсійне забезпечення людей похилого віку здійснювалося у разі втрати працездатності або настання інвалідності, а пенсією називалася компенсація, яка призначалася у зв'язку з трудовим каліцтвом. У СРСР законодавчо право усіх громадян на матеріальне забезпечення у старості було закріплено у 1936 році з прийняттям Конституції СРСР. Однак, остаточно процес створення єдиної всеохоплюючої системи пенсійного забезпечення завершився лише у 1990 році з ухваленням Законів СРСР «Про пенсійне забезпечення громадян у СРСР» і «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців». Саме у цей час відбулося відокремлення пенсійної системи від Державного бюджету, і були закладені її страхові засади. З прийняттям Україною незалежності розпочався процес реформування її солідарної пенсійної системи, що діяла з радянських часів, переведення її на страхові засади від принципу пенсійного забезпечення до принципу пенсійного страхування громадян.

Постановка завдання. Вивченню теоретичних засад пенсійного страхування присвятили багато робіт українських і закордонних дослідників: В. Антропов, М. Бойко, І. Бондарчук, Т. Глікова, С. Гончарова, Е. Лібанова, Ю. Мамаєв, Б. Надточій, Г. Назарова, В. Новікова, М. Ріппа, І. Сирота, Т. Ткаченко, В. Яценко тощо. Однак досі у літературі не має визначення таких понять, як стратегія і модель пенсійного забезпечення, не має сформованої класифікації типів пенсійних систем у залежності від різних ознак. Отже, *метою статті* є визначення понять «модель» і «стратегія» у сфері пенсійного забезпечення, аналіз типів пенсійних систем за різними ознаками та основних стратегій пенсійного забезпечення у світі.

Результати дослідження. У широкому розумінні модель (від французького «modele» від лат. «modulus» — міра, зразок) — це будь-який образ, аналог (уявний чи умовний: зображення, опис, карта тощо) будь-якого об'єкта, процесу чи явища, що використовується у якості його «заступника», «представника» [5, с. 131]. Стратегія ж — сукупність цілей підприємства, компанії, держави та розробка комплексу планів для їх досягнення, заснована на правильних і далеких прогнозах [1, с. 433—434; 3, с. 761]. Отже, у контексті пенсійного забезпечення, дані поняття можна трактувати наступним чином.

Стратегія пенсійного забезпечення — це план розвитку (зміни, удосконалення) пенсійної системи країни на основі страхових чи перерозподільних принципів, чи їх сполученні, заснований на макроекономічних соціально-економічних прогнозах, ухвалений урядом країни. *Модель пенсійного страхування* — це структура (схема) рівнів пенсійної системи, що функціонує в кожній конкретній країні. Отже, можна зробити висновок, що стратегія є ширшим поняттям, ніж модель, у рамках однієї стратегії пенсійного забезпечення можна виділити кілька моделей пенсійних систем. Сучасні пенсійні системи країн світу мають різноманітну організаційну структуру (модель) та засновані на різних економічних принципах (стратегіях). На основі огляду літератури, пенсійні системи можна класифікувати за різними ознаками (рис. 1).

1. Забезпечення захисту людей похилого віку від бідності шляхом гарантування достатнього рівня доходів після виходу на пенсію на практиці досягається шляхом використання системи забезпечення чи системи страхування. Отже, *за-*

лежно від джерел фінансування і контингенту тих, хто забезпечується, а також умов надання забезпечення пенсійні системи діляться на:

— пенсійні системи страхування, у яких кошти на страхування формуються з внесків, що виплачують застраховані особи та їх страховики, або тільки застраховані [4]. Незабезпеченість не розглядається як умова забезпечення, оскільки соціальному страхуванню в країнах ринкової економіки притаманний елемент заощадження, коли застрахований сам сплачує частину внесків;

— пенсійні системи забезпечення на випадок старості, що виникли на підґрунті заходів відносно допомоги малозабезпеченим, розповсюджені на всіх малозабезпечених громадян незалежно від їх діяльності у минулому. Основною і обов'язковою умовою для представлення забезпечення є незабезпеченість.

2. *За суб'єктом, який здійснює пенсійні виплати:* державні (виплата пенсій здійснюються за рахунок коштів державного пенсійного фонду, федеральних бюджетів, органів соціального захисту тощо) і приватні (пенсійні виплати здійснюють приватні пенсійні фонди, підприємства, страхові компанії тощо).

3. *За територією:* загальнонаціональні, пенсійна система селищ, пенсійна система міст, пенсійні схеми підприємств (корпоративні).

4. *За обсягом охоплення населення:* загальнообов'язкові (передбачають участь у здійсненні пенсійних внесків всього працюючого населення) і вибірково-обов'язкові (передбачають участь у здійсненні пенсійних внесків працюючого населення окремого вікового кола).

5. *За галузевою придатністю* можна виділити пенсійні схеми для працівників вугільно-добувних, металургійних, хімічних, фармацевтичних підприємств, підприємств поштового зв'язку, працівників залізничної галузі тощо.

6. *За кількістю наявних рівнів:* однорівневі та багаторівневі.

7. *За критерієм обов'язковості участі робітників* можна виділити: обов'язкові та добровільні пенсійні системи. Обов'язковість участі працівників у пенсійній системі означає наявність відповідальності держави, яка на законодавчому рівні зобов'язує учасників схем сплачувати внески, перед особою, що призводить до максимізації охоплення, а відтак, і до збільшення доходної частини системи. Добровільність участі працівників — це можливість вибору з метою отримання ними додаткових доходів за рахунок додаткових заощаджень.

8. *За способом фінансування* у світовій практиці прийнято розрізняти солідарні (розподільчі) та індивідуалістичні (накопичувальні) пенсійні системи. При цьому моделі, побудовані за «розподільчим» або «накопичувальним» принципом у чистому вигляді, зустрічаються рідко. Пенсійні системи більшості країн включають різні інститути соціального захисту: державне соціальне забезпечення, особисте пенсійне страхування, обов'язкове соціальне страхування тощо. Так, удосконалення систем пенсійного забезпечення за віком у країнах ЄС пов'язано з прагненням пристосувати національні пенсійні системи до динамічних умов на основі нових соціальних компромісів.

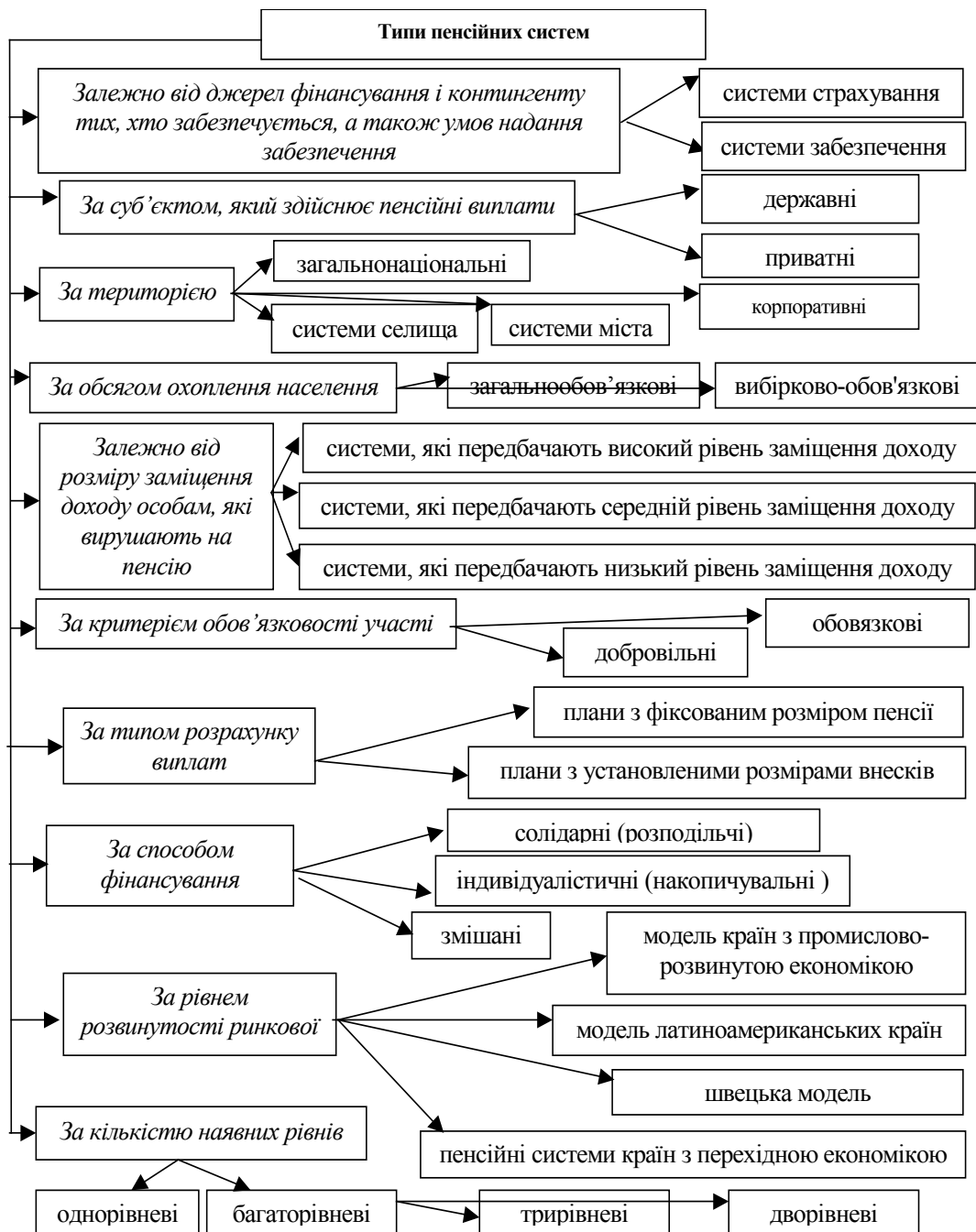

Рис. 1. Типи пенсійних систем за класифікаційними ознаками

Основний предмет суперечок фахівців щодо реформування пенсійних систем — вибір між розподільними й накопичувальними механізмами їх фінансування. У країнах ЄС переважає розподільчий метод. Системи обов'язкового пенсійного страхування, а також пенсійні системи для держслужбовців у більшості західно-європейських країн, а також ряд приватних пенсійних систем у Франції фінансуються за допомогою розподілу. Накопичувальний метод у країнах ЄС використовується, головним чином, у корпоративних і галузевих пенсійних системах. Більшість фахівців вважає, що державні пенсійні системи, побудовані на принци-

пах соціального страхування, ще не вичерпали свого потенціалу. Розвиток накопичувальних механізмів вони бачать, в основному, у сфері добровільного додаткового пенсійного страхування.

Розглянемо три базові стратегії пенсійного забезпечення:

1. *Солідарно-розподільча стратегія* побудована за принципом солідарності поколінь. У розподільчій системі, яка, як правило, є державною формою пенсійного забезпечення, пенсійні виплати фінансуються за рахунок поточних доходів, які складаються із внесків робітників і роботодавців. Внески робітників акумулюються на спеціальному рахунку та після цього розподіляються у виді виплат на користь пенсіонерів. Тому у закордонних країнах такий механізм розподілення коштів прийнято називати PAY-AS-YOU-GO (PAYG) — системою «поточних платежів» (СРСР, Аргентина).

В Україні принципова особливість солідарної державної пенсії полягає у тому, що вона приблизно дорівнює 1/3 колишньої зарплати. Її розмір закладено у нормативах відрахуваннях до ПФУ. При цьому розмір пенсії залежить від встановлених відсотків відрахувань на соціальне страхування, демографічної ситуації та можливостей держави. Перерозподіл коштів проводиться солідарним пенсійним фондом країни відповідно до правил розрахунку величини пенсій, встановлених законодавством. Солідарні пенсійні системи є найстарішими системами пенсійного забезпечення у світі та є найбільш захищеними від ризиків втрати коштів через інфляцію і спади на фондових ринках.

Однак, незважаючи на певні переваги солідарної системи, та, на перший погляд, відсутність ризиків, деякі науковці стверджують, що вона неспроможна виконувати свої функції без запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Так, фундаментальною проблемою української солідарної пенсійної системи є те, що дедалі менша кількість працюючих має утримувати у майбутньому дедалі зростаючу кількість пенсіонерів. Недоліками існуючої пенсійної системи вважається також відсутність взаємозв'язку між рівнем заробітної платні та рівнем пенсії, наявність у великій кількості пенсіонерів привілею в отриманні пенсій [2]. Неприятливі тенденції на ринку праці (пов'язані з різким зниженням реальної заробітної плати, зростанням вимушеної неповної зайнятості, скороченням долі працездатного населення у складі робочої сили) призвели до ситуації, що значно менша чисельність платників страхових внесків і податків вимушена фінансувати соціальні виплати для зростаючої чисельності потенційних одержувачів пенсій (пенсіонерів, безробітних і малозабезпечених).

2. *Накопичувальна стратегія* передбачає наявність державних, корпоративних і особистих накопичувальних пенсійних програм, за допомогою яких формується майбутня пенсія громадянина (Чилі). Накопичувальна пенсійна система фінансується повністю за рахунок індивідуальних пенсійних внесків працюючих або за рахунок професійного пенсійного страхування. Пільги у накопичувальних системах, як правило, відсутні, а пенсійні виплати повинні бути профінансовані роботодавцем, робітником або державою. Принципова особливість накопичувальної пенсії полягає у тому, що вона є приватною власністю пенсіонера, що має право розпоряджатися нею за своїм розсудом. У накопичувальних пенсійних системах внески працівників акумулюються у пенсійних фондах, інвестуються з метою отримання додаткового прибутку.

Пенсійні системи з накопичувальними схемами у порівнянні з солідарною системою, що фінансується з поточних надходжень, мають значні переваги — незалежність від демографічного фактора, сприяння зростанню заощаджень і економічному розвитку за рахунок їх інвестування в економіку. Разом з цим, пенсійне

страхування стимулює легалізацію заробітної плати, оскільки до розрахунку пенсії включається тільки офіційно виплачена заробітна плата. Однак незважаючи на певні переваги накопичувальних пенсійних систем, необхідно зазначити також недоліки останніх, які полягають у тому, що мають місце труднощі із забезпеченням захисту від банкрутства, інфляційних коливань, а також інвестиційних ризиків. У цьому сенсі доцільно зазначити, що зміцнення здатності до регулювання та нагляду за накопичувальною пенсійною системою є вирішальним для її успішного запровадження як фінансового інституту.

Потрібно зазначити, що у більшості розвинутих країн (США, Франція, Італія, Німеччина, Іспанія та інші), не зважаючи на політичні і професійні дискусії, які там пройшли і заяви про намір впровадження накопичувального рівня, до теперішнього часу так і не прийняли рішення про введення накопичувальних компонентів у національні пенсійні системи. Системи пенсійного забезпечення організовані за розподільною моделлю, а пенсійні накопичення формуються населенням виключно у добровільній формі.

Різновидом накопичувальної стратегії є *добровільна система особистих пенсійних внесків*, що формується повністю за рахунок особистих внесків і виплачується як додаткова пенсійна допомога, як додаток до пенсії, за рахунок добровільно сформованих особистих пенсійних заощаджень.

3. *Змішана стратегія пенсійного забезпечення* передбачає комплексне використання у пенсійній моделі елементів солідарної і накопичувальної стратегій, об'єднує всі чи деякі системи або використовує окремі їх елементи. Для кращого розуміння різниці між ними, пропонуємо їх класифікувати в залежності від обсягу впливу держави на здійснення пенсійного страхування, наявності чи відсутності страхового механізму у першому рівні пенсійної системи. Так, у рамках змішаної стратегії можна виділити солідарно-накопичувальну (I і II рівні якої мають перерозподільний характер, а III — накопичувальний (Німеччина), накопичувально-солідарну (I рівень — солідарний, II і III — накопичувальні (Швеція, Англія, Колумбія, Польща, США, Франція, Казахстан, РФ)), накопичувально-страхову (на відміну від накопичувально-солідарної на I рівні виплачуються не солідарні, а страхові державні пенсії (Японія, Україна)), так звану умовно-накопичувальну (де юре — ці системи переходять до накопичувальної пенсійної системи, де-факто — все ще залишаються перерозподільними (Тайвань) або не є загальнонаціональними (Китай)).

Процес переходу від пенсійного забезпечення до пенсійного страхування відображається у трансформації і поступовому переході від солідарної до накопичувальної пенсійної моделі (рис. 2).

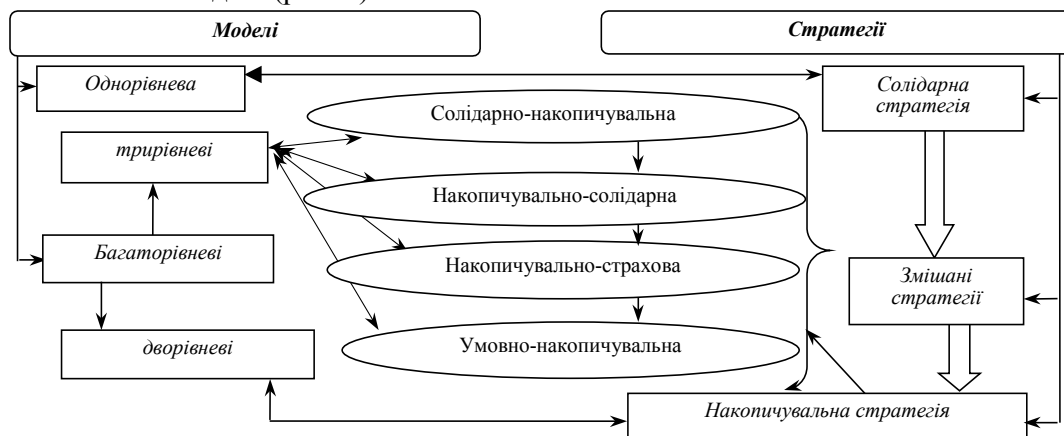

Рис. 2. Стратегії і моделі пенсійного забезпечення

Отже, за кордоном існують багаторівневі пенсійні системи. При цьому частки державного, професійного і приватного страхування є різними. Професійні пенсії мають обов'язковий чи добровільний характер, або сполучення першого і другого. Особливості пенсійних систем обумовлені національними, культурними, економічними, психологічними і іншими відмінностями. Однак, як засвідчила практика, в умовах дії різних соціально-економічних ризиків очевидні переваги розподільної пенсійної системи з елементами накопичувальної системи в порівнянні з чисто накопичувальною пенсійною системою, пенсійні кошти ж країн, що зробили ставку на накопичувальну пенсію (Казахстан, Чилі), виявилися під загрозою їх істотного скорочення через здешевлення активів, у які інвестовані ці кошти. Отже, практика реформування національних пенсійних систем дозволяє виділити три основні стратегії:

— деякі держави, такі як Німеччина, зберегли традиційно переважну державну перерозподільну пенсійну систему з деяким корегуванням і одночасно почали заходи щодо стимулювання розвитку добровільних її форм;

— частина країн, таких як Швеція і Польща, також зберегли значну частину державної пенсійної системи у забезпеченні доходу пенсіонерів, але почали рух до розвитку накопичувального механізму фінансування у рамках державної системи пенсійного забезпечення. Країни з розвинутими формами недержавного пенсійного забезпечення, наприклад, Великобританія, продовжили зміну співвідношення частки доходів пенсіонерів, які отримуються з державної пенсійної системи і доходів від недержавних пенсійних схем на користь останніх;

— країни, що почали перехід до пенсійних схем, які повністю ґрунтуються на накопичувальному принципі (наприклад, Чилі).

Що стосується України, оптимальною моделлю пенсійної системи для неї може стати багаторівнева пенсійна модель на базі змішаної стратегії (про що до речі наголосили експерти Світового банку у період виникнення пенсійних криз у різних країнах [6, с. 13—14]). Сполучення державних і приватних, обов'язкових і добровільних, професійних і неформальних (фінансовій і нефінансовій підтримці людей похилого віку родиною та громадою) принципів пенсійного забезпечення дасть змогу зняти соціальну напругу у суспільстві, підвищити рівень матеріальної забезпеченості пенсіонерів і зменшити фінансовий тягар на пенсійну систему країни.

Література

1. Коноплицкий В.А. Экономический словарь. Толково-терминологический / В.А. Коноплицкий, А.И. Филина. — К.; Ж.: КНТ, 2007. — 624 с.
2. Надточій Б. Пенсійне забезпечення в Україні: історичний аспект / Б. Надточій, В. Яценко // Україна: аспекти праці. — 2000. — №1. — С. 8—15.
3. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Российская АН; Российский фонд культуры: 2-е изд., испр. и доп. / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. — М.: АЗЪ, 1995. — 928 с.
4. Ріппа М. Б. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування / М.Б. Ріппа // Світ фінансів. — 2007. — №1. — С. 35—45.
5. Современная украинская энциклопедия. Т. 9. — Харьков: Книжный клуб «Клуб семейного досуга», 2005. — 416 с.
6. Стожок Л. Напрями вдосконалення системи державного пенсійного страхування в Україні / Л. Стожок // Україна: аспекти праці. — 2006. — №1. — С. 13—18.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2012 р.